

faciet in regnum suum cœleste: cui gloria in æternum, amen. » Similiter dicit et Petrus coapostolus ejus: « Quia adversarius noster diabolus circuit, fremens sicut leo, quærens quem devoret (*I Petr. v, 8*). » Sed quia in Apostolo occasionem non inveniebat, qua illum deciperet, per filios suos pressuram illi excitabat et pœnas; ut si non quasi peccator, vel quasi justus, de hac tamen tolleretur vita, ne multos hortaretur ad fidem. Quod cum prope impleteret, Dei providentia liberatus Apostolus, insultat illi, infirmum illum testificans, quia de ore ejus ereptus est, quia quod cupivit, implere non potuit. Igitur Dei auxiliis morti se ereptum gratulatur, et de providentia Dei tam securus est, ut de futuris tentationibus liberari se credat: et non solum liberari ad præsens, verum etiam salvum se futurum in die judicii, et regnaturum cum Domino Christo in æterna sæcula.

(Vers. 19, 20, 21.) « Saluta Priscillam, et Aquilam, et Onesiphori domum. Erastus remansit Corinthi: Trophimum autem reliqui infirmum Mileti. Sollicitus esto ante hiemem venire. » Aquila et

(85) Rom. edit., cum spiritu tuo. Gratia vobiscum, amen.

A Priscilla hi sunt, apud quos hospitatus operabatur manibus (*Act. xviii, 3*). Onesiphorus autem hic est, cui testis est in secunda epistola (*II Tim. i, 16*). Quid est tamen, ut præsente Apostolo, qui mortuos excitabat, Trophimus infirmaretur? Sed signa propter incredulos facta sunt: et quia ex diversis causis meritum collocatur apud Deum; ut sive in tribulatione, sive in ægritudine, qui Deo gratias agit, nec ad adversa parte suffragium quærit, ut proficiat meritis apud Deum. Propter imbres autem et frigora commonuit, ut autumnus ad se veniret. « Salutat te Eubolus et Pudens, Linus et Claudia, et omnes fratres. » More consueto completa est epistola salutatione fratrum.

« Dominus Jesus Christus cum spiritu tuo (85). »

B Hæc subscriptio Apostoli est, quod signum esse dicit in omni epistola. Et quia Filius Dei idem filius hominis est, et Jesus dicitur et Christus: ut et homo significetur et Deus, duobus nominibus nuncupatur. Utroque tamen nomine dignitas designatur, qua ratione sunt posita nomina.

IN EPISTOLAM D. PAULI AD TITUM.

313 PROLOGUS.

Titum Apostolus creavit episcopum (86); et ideo commonet eum, ut sit sollicitus in ecclesiastica ordinatione: id est, ad quosdam qui simulatione quadam dignos se ostendant, ut sublimem ordinem teneant; simulque et hæreticos ex circumcissione corripiendos.

CAPUT PRIMUM.

(Vers. 1-4.) « Paulus servus Dei, apostolus autem Jesu Christi secundum fidem electorum Dei, et agnitionem veritatis ejus, quæ secundum pietatem est in spem vitæ æternæ quam promisit Deus verax ante tempora sæcularia: manifestavit autem temporibus suis in prædicatione verbum suum, quod creditum est mihi, secundum præceptum Salvatoris nostri Dei: Tito germano filio secundum communem fidem. Gratia et pax a Deo Patre, et Domino Jesu Christo Salvatore nostro. » Decretum donum a Deo, quod ante sæcula promiserat, tempore Salvatoris in prædicatione apostolorum manifestatum declarat; sic enim promiserat. Quod etiam sibi creditum dicit, ut gentibus insinuaret prædestinatam misericordiam Dei; ut et Titus verus ejus filius, id est, secundum Evangelium (hoc est enim verum, quod æternum est) hanc Dei voluntatem et sollicite suspiciens prædicaret gratiam Dei et pacem, ut ac-

(86) Cum hæc in epistolam ad Titum commentaria in mss. priora sint commentariis in utramque ad Timotheum, sæmel admonendum videtur alias quoque non eodem, quo in Bibliis, ordine collocari.

C cepto dono pacifici fiant cum Deo et Patre; quia omnia ex ipso sunt, et Christo Jesu Salvatore nostro, quia et ipse liberavit nos a morte.

(Vers. 5-11.) « Hujus rei gratia reliqui te Cretæ, ut ea quæ desunt, corrigas, et constituas per civitates presbyteros, sicut et ego tibi disposui. Si quis est sine crimine, unius mulieris vir, filios habens fideles, non in accusatione luxuriæ, aut inobsequentes. Oportet enim episcopum sine crimine esse, sicut Dei dispensatorem: non protervum, non iracundum, non vino deditum, non percussorem, non turpia lucra appetentem: sed hospitem, benignum, prudentem, justum, sanctum, continentem, tenacem ejus sermonis, qui secundum doctrinam fidelis est; ut potens sit exhortari in doctrina sana, et contradicentes revincere. Sunt enim multi non obedientes, vaniloqui et seductores, maxime ii qui sunt ex circumcissione, quos oportet redargui: qui universas domos subvertunt, docentes quæ non oportet turpis lucri gratia. » Manifesta sunt, quæ lecta sunt; episcopum enim et sanctum in operibus, et verbis prudentem ordinari vult; ut et fratres exhortari possit, et contradicentes convincere, maxime eos qui erant ex Judæis, qui sub nomine Christi judaizare docebant (*Galat. ii, 4*), quos alibi falsos fratres appellat. Renati enim in Christo, non puri erant Christiani; partim

Nam post epistolam ad Philippenses sequuntur duæ ad Thessalonicenses, deinde ea quæ ad Colossenses, ac demum quæ ad Titum. Quem ordinem etiam servarunt Primasius et Sedulius.

enim legem, partim Christum venerari volebant. A Hos dicit, qui domos subvertebant prava ista doctrina. Duplici enim genere turpibus lucris studebant: quia ideo hæc magis agebant, ut placerent Judæis, a quibus sumptus sperabant, ut pecuniam lucrifacerent et præputium. Hi erant quæstus eorum, sicut Dominus dicit Judæis: « Ambulatis mare et aridam, ut faciatis unum proselytum (*Matth* I, xxiii, 15). » Hæc duo turpia lucra appellat; quia qui sub nomine Dei docet, et non devotionis causa, sed quæstus, turpis lucri captator est: similiter et qui per circumcisionem aliquem vult acquirere. Unde alibi ait: « Et gloria in pudendis eorum (*Philipp.* III, 19). »

(Vers. 12, 13.) « Dixit quidam ex ipsis proprius eorum propheta: Cretenses semper mendaces, B malæ bestię, ventres pigri. Testimonium hoc verum est. » Quidam ex Cretensibus melioratus per disciplinam Dominicam, quid sentiendum esset de Cretensibus indoctis expressit, quod et mali essent et otiosi vellent comedere: malitia enim pasci volebant, qui cum nihil prosint, gestiunt et nocere. Duplex ergo malum est. Tales erant Cretenses; unde istum prophetam appellat, sed in causa 314 Cretensium. Tam vera enim hunc illis asserit locutum, ut prophetam; falli enim prophetam impossibile est.

(Vers. 14.) « Quam ob causam argue illos dure, ut sani sint in fide, non intendentes judaicis fabulis et mandatis hominum aversantium (87) se a veritate. » Insistendum præcipit in correptione illo- C rum, ut converti possint, et illa sectari quæ justa sunt, et lege Dei condigna, avertentes se a judaicis fabulis; quia in lege nemo justificatur apud Deum, quanto magis in mandatis hominum! Quidquid enim adversum veritatem opponitur, humana inventio est; nescientes enim vim Scripturarum, et interiora verborum legis, colorem sequuntur, non saporem. Ideo fabulas dicuntur narrare, non veritatem; putant enim nunquam recedendum ab iis, quæ Moyses tradidit, ut puta de escis, aut conjugis, aut neomeniis, aut sanguine mustelæ, vel domo immunda diebus septem; cum sciant primores suos Abraham, Isaac et Jacob sine his justificatos, et Dei amicos appellatos; et Ezechiele propheta contestante, quia propter quod legem Dei et justifi- D cationes ejus profanaverint, præcepta acceperunt et mandata non bona, in quibus justificari non possent. Unde et Dominus ait Judæis: « Quia hæc ad duritiam cordis vestri scripsit Moyses (*Marc.* x, 5). » Hinc est unde et Petrus apostolus: « Quid imponitis, inquit, jugum supra cervicem fratrum, quod neque patres nostri, neque nos potuimus portare (*Act.* xv, 10)? » Nam si utilia fuissent, tunc data essent, quando et lex in tabulis data est: sed quia post tanta signa prodigiorum, et legem edi-

(87) Rom. edit., non attendentes.... hominum aversantium, etc.

tam irreverentes, et diffidentes, et cervicosi inventi sunt, talia ac tanta acceperunt mandata, in quibus respirare non possent. Hinc factum est, ut et boni laborarent cum malis, accepturi mercedem. Hæc ergo pro vindicta data sunt, ita ut tempore quo promissum advenit donum Dei, misericordia Dei relaxaret omnia, quæ prius interdixerat. Quod non intelligentes Judæi, sub jugo permanent, et quorundam libertatem his volunt vinculis obligare; ideoque hos objurgandos admonet, ut ab his avertantur.

(Vers. 15.) « Omnia quidem munda mundis: his vero qui contaminati sunt et sine fide, nihil mundum, sed inquinata est eorum et mens et conscientia. » Istos mundos esse significat qui et qua causa interdicta sunt norunt, et qua causa concessa sunt postea. Nam si in Genesi legitur quia omnia quæ fecit Deus, bona sunt (*Gen.* I, 31), dubium non est quia et munda sunt: qui vero non intelligunt, immundi sunt; accusatores enim Scripturæ sunt. Si enim bona facta leguntur, cur interdicuntur quasi execrabilia? Si execrabilia non sunt, quia bona sunt; propter duritiam cordis interdicta noscuntur, quia indigni habiti sunt tota uti Dei creatura. Nam qui a melioribus prohibiti videntur, horum mens et conscientia inquinata est; quia creaturam Dei accusant, ut excusent semetipsos.

(Vers. 16.) « Deum profitentur se nosse, factis autem negant; quoniam sunt execrabiles, inobedientes, et ad omne opus bonum reprobis. » Quamvis ad omnes hæreticos pertineat dictum, hoc tamen de Judæis intelligitur locutus, qui se Abraham Deum solos dicunt scire, operibus vero abnegant, sicut dicit Dominus: « Si filii Abraham essetis, opera Abraham faceretis (*Joan.* VIII, 39). » Quomodo ergo possunt Deum Abraham scire, qui mysterium et fidem ejus ignorant, non Evangelii opera sectantes, sed legis factorum in neomeniis, et circumcisione, et cæteris, perturbatores, impii et irreverentes? Hæc sunt opera, quæ Deum nesciunt.

CAPUT II.

(Vers. 1.) « Tu autem loquere quæ decent sanam doctrinam. » Hæc scit Deum, quæ appellatur sanæ doctrina; Dei enim doctrina salutaris est.

315 (Vers. 2.) « Seniores sobrios esse, graves, prudentes, sanos fide, dilectione, patientia. » Qui sint sanæ doctrinæ, ostendit; ut minus sobrios, minus graves, infidelis, sine charitate, impatientes, insanæ doctrinæ discipulos significaret. His enim operibus nescitur Deus, neque justitia ejus.

(Vers. 3, 4, 5.) « Anus pari modo in statu religione digno (88), non criminatrices, non vino multo servientes, bona docentes; ut instituant adolescentulas viros suos diligere, amare filios, prudentes, pudicas esse, castas, domus curam habentes, subditas propriis viris: ne verbum Dei blasphemæ

(88) Rom. edit., in habitu religione digno.

tur. » Tales præcipit esse seniores, ut exemplo sint A bonæ conversationis junioribus; ut si infideles viros habeant, congaudeant eis magis, quam blasphemant nomen Dei, dum vident quia propter Dei timorem propensius obsequuntur suis viris.

(Vers. 6, 7, 8.) « Juniores similiter hortare continentes esse, per omnia temetipsum præbens exemplum bonorum operum, in doctrina, in integritate, in gravitate, verbum sanum, irreprehensibile; ut is qui e diverso est, revereatur, nihil habens dicere de nobis dignum reprehensione. » Quoniam juvenus solet modum egredi, imo promptior esse ad lapsum, idcirco salubribus retinaculis contineri jubetur, ut infrenata divinis legibus gubernetur. Quod ut effici non sit arduum aut difficile, magistrum formam esse præcipit; ut ea quæ docet, B quomodo fiant, ostendat: ut ii qui profani sunt, et inimici fidei, erubescant, videntes quia quæ verbis docet, vera esse probat factis.

(Vers. 9, 10.) « Servos dominis suis subditos esse in omnibus (89), optimos, non responsatores, non fraudantes, sed omnem fidem bonam ostendentes; ut doctrinam Salvatoris nostri Dei ornent in omnibus. » Bonis operibus et fide doctrinam dicit ornari Dominicam; tunc enim placita est doctrina (90), si hic qui eam profitetur, non illam exosam faciat, abnegans factis, sed amabilem et veram; non potest enim indecorum esse, quod verum est. Cum ergo dicta sequentibus factis implentur, ostenduntur vera, ac per hoc decora. Tunc possunt domini servos suos non tantum a fide non prohibere, C verum etiam gaudere; quia fidem eorum etiam sibi vident proficere. Nemo enim fidem custodiens, infidelis potest esse hominibus.

(Vers. 11, 12.) « Illuxit enim gratia Dei Salvatoris nostri omnibus hominibus, erudiens nos, ut abnegata impietate et sæcularibus desideriis, temperanter, et juste, et pie vivamus in hoc sæculo. » Donum Dei illuxisse hominibus dicit per Christum, id est, veritatem unius Dei manifestatam in Christo: ut pia professione Creatorem prædicemus in Trinitatis unitate: quod prius latuit humanum genus, nunc autem misericordia Dei eluxit; ut erroris tenebras evitantes, id est, ignorantiam et impietatem mundanorum fugientes, pii inveniamur in parentem omnium Deum, profitentes eum in veritate, quam D tradit Evangelium Filii ejus: et ut hujus rei mercedem habere possimus, bona opera faciamus. Quomodo enim illi qui solum Patrem prædicat, spes nulla est, si non profiteatur in eadem veritate et Filium: ita et hujus spes frustra est, qui solam professionem fidei habet sine bonis operibus.

(89) Eadem Rom. edit., in omnibus obsequentes.

(90) Omnes dit., placita est et decora: contra vero mss. prope ad unum nobiscum faciunt. At infra, pro indecorum esse, habetur in mss. quibusdam, inamabile esse.

(91) Rom. edit., gloriae magni Dei. . . sibi populum peculiarem.

(Vers. 13, 14, 15.) « Exspectantes beatam spem, et adventum gloriae beati Dei (91), et Salvatoris nostri Jesu Christi, qui dedit semetipsum pro nobis, ut redimeret nos ab omni iniquitate, et emundaret sibi populum abundantem, æmulatorem bonorum operum. » Hanc esse dicit beatam spem credentium: qui exspectant adventum gloriae magni Dei, quod revelari habet, iudice Christo, in quo Dei Patris videbitur potestas et gloria; ut fidei suæ præmium consequantur. Ad hoc enim redemit nos Christus, ut, puram vitam sectantes, repleti operibus bonis, regni Dei hæredes esse possimus. « Hæc loquere et exhortare, et argue cum omni imperio. Nemo te contemnat. »

CAPUT III.

(Vers. 1.) « Admone illos principatibus et potestatibus subditos esse, dicto obedire, ad omne opus bonum paratos esse. » Quæ salus credentium sit, admonet (92); ut manifestet, cum arguantur, ut sciant cui bono aptentur: ut non aspere accipiant, certi quia pro salute sua corripuntur: et ut ad malum tardi sint, ad bonum vero parati, non nescii quid singulis persolvi oporteat.

(Vers. 2.) « Neminem blasphemare, non litigiosos esse; sed modestos, 316 ostendentes omnem mansuetudinem ad omnes homines. » Christianos omnibus hominibus humiles vult videri; sic enim possunt perfidi ad futuram spem vocari.

(Vers. 3.) « Nam eramus quondam et nos inconsulti, inobsequentes, errantes, servientes desideriis et voluptatibus variis, in malitia et invidia agentes, odibiles, odio nos invicem habentes (93). » Hæc bona quæ incredulitas non habet, Christianis data memorat; ut in omni justitia lucentes, manifesti fiant quod Dei cultores sint. Cum enim quondam inconsulti, nunc videntur per omnia sani esse consilii, laudatur in his Deus.

(Vers. 4-7.) « Cum vero bonitas et humanitas illuxit salutaris Dei nostri, non ex operibus justitiæ, quæ nos fecimus: sed secundum misericordiam suam salvos nos fecit per lavacrum regenerationis et renovationis Spiritus sancti, quem effudit in nos abunde per Jesum Christum, Salvatorem nostrum; ut justificati gratia illius, hæredes efficiamur secundum spem vitæ æternæ. » Hoc bonum quod in Christianis florere videtur, de radice pietatis divinæ oritur; Deus enim misericordia sua salvos nos fecit per Christum, cujus gratia renati, Spiritum sanctum accepimus abunde; ut bonis operibus inniti possimus, ipso nos in omnibus adjuvante, ut per hæc hæreditatem regni cælorum assequi possimus. Quamobrem omni devotione huic obsequi debemus et

(92) Omnes edit. cum mss. nonnullis, Quæ spes credentium sit. . . cui bono præparentur; cæteri mss. ut in contextu.

(93) Ita vet. edit. ac mss. fere universi; Rom. autem edit. et quidam mss., Hæc mala, quæ incredulitas habet, Christianos cavere memorat.

præceptis ejus parere; quia quidquid in nobis pulchrum est, spiritualibus lineamentis ipse depingit.

(Vers. 8.) « Fidelis sermo: et de his volo te confirmare; ut solliciti sint ad effectum bonorum operum ii, qui crediderunt Deo. Hæc sunt bona et utilia hominibus. » Nihil tam apertum, quia misericordia atque humanitas bona est ad præsens, et utilis in futurum; et hic enim habet laudem, et in judicii die coronam. Omnis enim Deo credens, misericordiæ debet studere, per quam vivit. Ut in hæc ergo esset sollicitus rector populi, admonetur.

(Vers. 9.) « Stultas autem quæstiones, et originum enumerationes, et contentiones, et pugnas legis devita; sunt enim inutiles et vanæ. » Stultas has quæstiones appellat, quæ salutis effectum non habent, neque aliquam tribuunt scientiæ peritiam ad utilitatem. His verbis multorum hæreticorum denotat dogmata. Quamvis omnia, quæ vera non sunt, stulta dicenda sint; alius tamen est, qui res fabulosos inducit, et alius qui calliditate tergiversationis rem veneno plenam proponit, ut est Arius et Photinus. Fabulosa autem non lex, sed hæresis est, quantum ad tempus pertinet illud Judæorum, dum quidam eorum sibi vindicarent prærogativam originum patriarcharum, quæ de matrimoniis ortæ sunt, cum ex hoc nullum meritum sit apud Deum. Quidam vero urceorum et cæterorum vasorum baptismum, et sanguinem mustelæ magna cura expiandum (*Levit. xi, 29*): et quia ideo Moysis sepultura abscondita est, ne a magis excitaretur, quod si verum esset, et cæterorum sanctorum abscondenda fuerat sepultura: et quia Salomon adjutorio dæmoniorum templum ædificavit, in quo opere ingens multitudo laboravit, quid tam fabulosum?

(Vers. 10, 11.) « Hæreticum hominem post primam correptionem devita, sciens quod perversus

est hujusmodi, et delinquit a semetipso damnatus. » Hæretici hi sunt, qui per verba legis legem impugnant; proprium enim sensum verbis astruunt legis, ut pravitatem mentis suæ legis auctoritate commendent. Sciens enim impietas auctoritatem legis multum valere, fallaciam sub nomine ejus componit; ut quia res mala per semetipsam acceptabilis esse non potest, bono nominis commendetur. Idcirco hujusmodi homines ut inexcusabiles sint, semel corripere oportere dicit: frequentius enim correpti, exercitiores fient in malo. Cogere autem illos videtur, qui sæpe corripit; ut sollicitiores fiant ad perditionem multorum: ideo dimittendos, ut negligentiores effecti, soli forte depereant.

(Vers. 12.) « Cum misero ad te Artemam aut Ty-chicum, festina ad me venire Nicopolim: ibi enim statui hiemare. » Post epistolam datam etiam ipsum videre vult affectus causa, et ut plenius illum firmaret in ecclesiastica disciplina.

(Vers. 13, 14.) « Zenam legisperitum et Apollo sollicite præmitte, ut nihil illis desit: discant autem et nostri bonis operibus præesse ad usus necessarios, ut non sint infructuosi. » Uterque nobilis vir est sapientia et operibus; et idcirco jubet sumptus illis necessarios dari ab iis, qui crediderant, ut refrigerarent; quia dignum erat ut qui spiritalia tradebant, non illis deessent carnalia. Quamvis enim Zenam legisperitum vocitet; Apollo tamen perfectus erat in Scripturis: sed quia Zenas hujus professionis fuerat in Synagoga, sic illum appellat.

(Vers. 15.) « Salutant te omnes qui mecum sunt. » Propter compendium simul omnes consalutare significat. « Saluta eos qui nos amant in fide. » Illos salutatione sua dignos videri vult, qui fideliter illum diligunt affectu Christi Domini nostri. « Gratia Dei cum omnibus vobis. » Nunc generaliter omnes salutatur fratres et domesticos Titi.

IN EPISTOLAM B. PAULI AD PHILEMONEM.

317 PROLOGUS.

Philemon nulla erat ecclesiasticæ ordinationis præditus dignitate, sed vir laudabilis, unus ex plebe. Cui causa Onesimi servi ejus familiaris, litteras facit; ut non solum ignoscat ei, sed et Deo gratias agat; quia talem illum recepit, ut non servum æstimet, sed dilectissimum fratrem.

CAPUT UNICUM.

(Vers. 1, 2, 3.) « Paulus vinculus Christi Jesu, et Timotheus frater Philemoni dilecto fratri, et laborum nobis participi, et Appiæ sorori charissimæ, et Archippo commilitoni nostro, et domesticæ ejus Ecclesiæ. Gratia vobis et pax a Deo Patre nostro,

et Domino Jesu Christo. » Ut dignitatem epistolæ a se missæ faceret, ab injuria sua cœpit. Sicut enim peccati causa vinciri opprobrium est, ita e contra pro Christo custodiæ vincula sustinere maxima gloria: eo enim tempore quo hanc epistolam misit, in custodia erat. Quamvis autem clericus non fuerit Philemon, tamen intererat ecclesiasticis necessitatibus causa devotionis, unde participem hunc dicit laborum. Sunt enim multi qui, cum sint digni, excusant tamen, infimos semetipsos judicantes tanti ministerii: unde vere digni apparent.

(Vers. 4, 5, 6.) « Gratias ago Deo meo, semper mentionem tui faciens in orationibus meis, audiens fidem tuam et charitatem, quam habes in Domi-